

Голові спеціалізованої вченої ради
Д 14.053.01 у Житомирському державному
університеті імені Івана Франка

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата педагогічних наук

Ващук Олени Василівни

на дисертаційне дослідження

СОРОЧИНСЬКОЇ Оксани Андріївни

**«Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-
натуралістичної роботи з учнями основної школи»,**

представленого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки

В умовах глобалізації світу, євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом держави, основою стратегії соціального розвитку України, що ініціює потребу радикальної перебудови освітньої мережі. Оновлена система освіти повинна відповідати світовим тенденціям освітньої практики, одним із векторів розвитку якої є екологізація освіти як основа сталого розвитку людства. Зокрема, у положенні проекту Стратегії Європейської економічної комісії ООН зазначено, що екологічна освіта, яка протягом багатьох років послідовно розвивається у різних країнах і все більше торкається комплексу глобальних проблем людства, стає одним з ключових елементів освіти в інтересах сталого розвитку.

Про актуальність піднятої дисертанткою проблеми свідчать сучасні зміни у нормативно-правовому законодавстві у галузі освіти. Зокрема, у Проекті Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 вказується, що « метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка ... здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою...». У Концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа» серед десяти ключових компетентностей нової української школи визначено «екологічна грамотність, що передбачає уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами у рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя та здоров'я людини».

Відтак, зростає актуальність проблеми екологічної освіти та формування екологічного стилю мислення особистості, акцентується увага на необхідності переорієнтації системи освіти та виховання і створення умов для виявлення і розвитку обдарованої учнівської молоді та підготовки її до самостійного життя. Одним із напрямків реформування освіти є підготовка майбутніх вчителів природничих дисциплін до еколого-натуралістичної роботи з учнями. Найголовнішою тенденцією у розвитку еколого-натуралістичної освіти у сучасних умовах є її багатоваріантність, введення у навчально-виховний процес еколого-натуралістичної роботи актуальних сучасному реформуванню системи освіти інноваційних підходів, котрі передбачають оновлення структури і змісту позакласної освіти, зростання її ролі як однієї з ланок системи освіти у основній школі.

Зважаючи на це, дисертаційне дослідження Сорочинської О. А. на тему «Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи» є актуальним і своєчасним.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідницької тематики «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції», яка розробляється кафедрою педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (РК № 0110U002110). Це підтверджує теоретичну та практичну значущість роботи.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертанткою:

- науково обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи;
- визначено зміст та структуру готовності вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, розроблено показники та критерії оцінки рівня її оцінки;
- створено навчально-методичне забезпечення реалізації моделі підготовки майбутніх учителів біології та впроваджено у навчально-виховний процес природничого факультету ЖДУ ім. І. Франка, Ужгородського національного університету, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини навчальну та робочу програми авторського факультативного

курсу, навчально-методичний посібник «Еколого-натуралістична робота у школі» та робочий зошит.

3. Нові факти, одержані здобувачем

Дисертаційна робота Сорочинської О. А. є комплексним теоретико-експериментальним дослідженням, у якому розроблено теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, *вперше* науково обґрунтовано та розроблено модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

У дисертаційному дослідженні О. А. Сорочинської:

удосконалено:

- зміст, форми і методи підготовки майбутнього вчителя біології у визначеному напрямі; систематизовано навчально-методичний інструментарій;

уточнено:

- базові поняття дослідження «екологічна освіта», «екологічна діяльність», «позакласна робота», «натуралістична робота», «еколого-натуралістична робота учнівської молоді», «позакласна еколого-натуралістична робота».

набули подальшого розвитку:

- наукові уявлення про впровадження в освітній процес ВНЗ сучасних педагогічних підходів щодо формування готовності майбутніх учителів біології до окресленої роботи.

Заслуговує на увагу думка здобувачки щодо обґрунтування особистісно орієнтованого підходу як провідного у підготовці майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. Базовою обрано модель, яка дає змогу визначити теоретичні засади формування готовності, зміст підготовки (який реалізується через збагачення змісту освітніх курсів підготовки студентів-біологів («Методика навчання біології», «Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних натуралістів», «Методика проведення позакласної роботи та факультативних занять з біології», «Вікова фізіологія і валеологія», «Філософія», «Педагогіка») та авторський інтегративний факультативний курс «Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи», методи і засоби реалізації поставлених завдань.

Дисертанткою розроблено та реалізовано модель підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями

основної школи. Шляхом формувального експерименту доведено ефективність запровадженої моделі, що дає змогу твердити про доцільність використання цієї моделі у підготовці майбутніх учителів чи окремих елементів запропонованої моделі (зокрема, розроблених автором науково-методичних посібників) з метою підвищення кваліфікації працюючих учителів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз тексту дисертації Сорочинської О.А., автореферату та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність викладених автором результатів.

Викладений у вступі науковий апарат дисертаційної роботи дає можливість сформулювати достатньо цілісні уявлення про обраний ракурс роботи, його будову, інструментарій, способи інтерпретації отриманих результатів. Складний, інтегративний характер предмету дослідження обумовили особливості розроблення його теоретичних засад, які у дисертації Сорочинської О.А. визначено на рівні філософської, загальнонаукової методології та на конкретно науковому рівні.

У роботі науково коректно сформульовано мету, об'єкт, предмет та завдання дослідження. Чіткість постановки мети й завдань роботи, узгодженість предмета та об'єкта дослідження, забезпечило його проведення на високому науковому і методичному рівні. Адекватно підібрані методи й методики дослідження, дали змогу в повній мірі вирішити поставлені завдання та сформулювати науково обґрунтовані висновки.

Обґрунтованість і достовірність висновків та рекомендацій дослідження забезпечено використанням комплексу теоретичних і практичних методів дослідження освітніх проблем, адекватною логікою експериментальної роботи та методики впровадження результатів, обранням автором такої структури дисертації, що відповідає поставленим завданням і дає підстави для висновку про завершеність дисертаційного дослідження. Серед теоретичних методів як найбільш продуктивні використано аналіз (історичний, порівняльний, ретроспективний), синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, філософської, психолого-педагогічної, методичної і фахової літератури з теми дослідження, узагальнення, систематизація, порівняння та зіставлення різних наукових поглядів на досліджувану проблему, що дало змогу з'ясувати ступінь її наукової розробки, обґрунтувати базові поняття дослідження, визначити концептуальні засади підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. З емпіричних методів дисертантка використала діагностувальні, обсерваційні (спостереження, метод самооцінки) для виявлення рівня сформованості у студентів готовності до організації та здійснення позакласної еколого-

натуралістичної роботи; педагогічний експеримент; спостереження, діагностичне опитування, анкетування, бесіди для виявлення новоутворень у компонентах і з'ясування рівнів готовності майбутніх учителів до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи; методи математичної статистики.

Грунтовне вивчення джерельної бази (322 найменувань, з них 9 іноземною мовою), яке здійснила здобувачка, дає підстави стверджувати, що вихідні дані дисертаційної роботи мають наступність, базуються на аналітичному матеріалі і дають змогу виокремити істотні суперечності, на розв'язання яких було спрямовано дослідження.

Аналіз використаних джерел дав змогу дисертантці досить об'ємно висвітлити педагогічні аспекти досліджуваної проблеми; наукові підходи до змісту, форм, методів підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. Здійснений автором системний аналіз наукових джерел за темою дисертації надав змогу обґрунтувати методологічні засади дослідження; уточнити базові поняття, їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, розкрити сутність понять «позакласна робота», «позакласна еколого-натуралістична робота», визначити її завдання, функції, форми, особливості та значення позакласної еколого-натуралістичної роботи.

Варто відмітити високий рівень підготовки та проведення педагогічного експерименту, зокрема використання методики експертної оцінки з залученням 19 експертів із числа чотирьох ВНЗ з різних регіонів України, що дає змогу твердити про об'єктивність та достовірність отриманих результатів. Усього на різних етапах експериментальної роботи дослідженням було охоплено 652 студенти (констатувальний етап експерименту – 260 студентів, формувальний етап – 392), 19 експертів та 79 учителів біології.

Отримані експериментальні дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність реалізації розробленої моделі підготовки майбутніх вчителів біології до організації та проведення позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. Дисертанткою визначено позитивну динаміку розвитку готовності майбутніх вчителів до позакласної еколого-натуралістичної роботи за всіма показниками, значного зростання досягли показники методичних та організаційно-педагогічних знань, організаційних та прикладних умінь.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами теоретичного та експериментального етапів дослідження, здійснених дисертанткою, і загалом не викликають сумніву.

Дисертацію О. А. Сорочинської написано на належному науковому рівні. Здобувачка володіє теорією проблеми і методами її дослідження.

Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній табличні матеріали.

Зміст автореферату відображає зміст дисертації та досить повно висвітлює суттєві її аспекти, основні положення та висновки.

Рівень апробації результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю дисертантки у науково-практичних конференціях різного рівня.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів

Значення одержаних результатів для педагогічної науки визначається, передусім тим, що наукові здобутки О.А. Сорочинської, зокрема наукові і практичні засади підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, складають теоретичну і методичну базу для подальших досліджень з проблеми підготовки вчителя в умовах реформування системи освіти, які, враховуючи вимоги сьогодення, доцільно проводити відповідно до світових тенденцій освітньої практики.

Слід зазначити, що результати дослідження О.А. Сорочинської впроваджено у навчально-виховний процес Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/860 від 27.11.2015 р.), Ужгородського національного університету (довідка № 3879/01-27 від 23.11.2015 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 996 від 25.06.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1581/01 від 25.06.2015 р.).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Теоретичні положення, експериментальні дані, висновки можуть застосовуватися у плануванні й організації навчально-виховного процесу під час підготовки майбутніх учителів біології і інших природничих дисциплін у ВНЗ, для організації неформальної освіти педагогів (у методичних структурах різних рівнів, творчих групах), для реалізації інформальної освіти працюючих педагогів (за рахунок самоосвіти); науково-методичні матеріали доцільно використовувати педагогами у процесі організації роботи екологічних гуртків у ЗНЗ, при підготовці учнів до екологічних та еколого-натуралістичних заходів, конкурсів.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Обсяг і зміст дисертації й автореферату, загальна характеристика роботи викладена у вступі та авторефераті, кількість авторських публікацій у фахових виданнях та здійснена апробація роботи відповідають інструктивним вимогам МОН.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Логіка і послідовність викладу тексту дисертації відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні основи еколого-натуралістичної роботи» – з'ясовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці; уточнено базові поняття, їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, розкрито сутність поняття «позакласна еколого-натуралістична робота», визначено її завдання, функції, форми, особливості та значення. Відповідно до логіки аналітико-пошукової роботи, проаналізовано і уточнено сутність базових понять дослідження: «екологічне виховання», «екологічна освіта», «екологічна діяльність». Дисертанткою на основі ретроспективного аналізу літературних джерел виокремлено основні історичні періоди розвитку еколого-натуралістичної роботи за кордоном, визначено основні тенденції становлення еколого-натуралістичної роботи на кожному з зазначених періодів; подано значний матеріал про зародження та розвиток природоохоронної справи в Україні та особливості залучення учнів до еколого-натуралістичної діяльності на різних етапах її становлення. Автором обґрунтовано доцільність організації еколого-натуралістичної роботи саме з учнями основної школи (5 – 9 класи), що відповідає віковим особливостям їх розвитку.

У другому розділі – «Модель підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи» – проаналізовано існуючу систему підготовки педагогічних кадрів природничого профілю у ВНЗ України, відмічено недоліки традиційної системи навчання, визначено можливості висвітлення питань еколого-натуралістичної роботи та методики організації позакласної еколого-натуралістичної роботи за рахунок збагачення певних навчальних дисциплін традиційної системи надання освітніх послуг.

Дисертанткою проаналізовано теоретичні підходи до визначення відповідної готовності вчителя, подано характеристику моделі підготовки майбутніх вчителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи, представлено структуру, компоненти, критерії та показники готовності учителів до цієї діяльності, окреслено очікувані рівні сформованої готовності.

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка ефективності моделі підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи» – представлено програму експериментальної роботи; описано методику впровадження моделі

підготовки майбутніх вчителів біології у визначеному напрямі, запропоновано навчально-методичне забезпечення реалізації моделі підготовки.

Програмою експериментальної роботи передбачено моніторинг стану досліджуваної готовності, розробку та перевірку ефективності методики поетапної реалізації розробленої моделі на основі доповнення традиційних дисциплін «Екологія», «Ґрунтознавство», «Зоологія», «Ботаніка», «Промислові тварини і заповідна справа», «Основи сільського господарства» матеріалом екологічної спрямованості, збагаченні змісту освітніх курсів підготовки студентів-біологів («Методика навчання біології», «Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних натуралістів», «Методика проведення позакласної роботи та факультативних занять з біології») матеріалами щодо еколого-натуралістичної роботи; та впровадження авторського курсу «Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи».

За результатами дисертаційного дослідження автором запропоновано навчально-методичний комплекс, який складається із авторської програми факультативного курсу й науково-методичних матеріалів «Еколого-натуралістична робота у школі» та робочого зошита.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення. Чітку логічну структурованість роботи забезпечують лаконічні висновки та узагальнення, систематизація матеріалу в таблицях та діаграмах після окремих масивів інформації

Дисертація та автореферат оформлено у відповідності до п. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» щодо кандидатських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити деякі дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. На нашу думку, матеріал п. 1.3 дисертації «Організація позакласної еколого-натуралістичної роботи учнів основної школи» доцільно доповнити новими формами еколого-натуралістичної роботи, які широко практикуються у школах України і сформувалися внаслідок орієнтації сучасної школи на світові тенденції розвитку освіти. Зокрема, залучення педагогів та школярів до роботи у рамках міжнародної Спільноти GLOBE (Глобальне вивчення та спостереження з метою поліпшення довкілля), яка

підтримується Міністерством освіти та науки, Міністерством екології та природних ресурсів, Українським гідрометеорологічним центром, розпочато партнерство з Державним космічним агентством. Програма GLOBE дає доступ до великої бази даних про навколишнє середовище, зібраних учнями з усього світу, зв'язок з вчителями, науковцями, учнями з 115 країн світу, участь у міжнародних конкурсах та експедиціях, доступ до методик, відео та інших матеріалів GLOBE. Поряд з значними можливостями, які надає програма GLOBE, для включення навчального закладу у таку діяльність, вчитель повинен мати відповідну підготовку, зокрема володіти іноземною мовою, вміти працювати з сайтами та вести власний аккаунт, проводити спостереження з використанням сучасних міжнародних методик та протоколів.

Також заслуговують окремого висвітлення особливості роботи вчителя біології при підготовці школярів до Всеукраїнського Турніру юних натуралістів, що проводиться щорічно, починаючи з 2014 року і потребує спеціальної підготовки педагога, оскільки завдання, які ставляться перед юннатами у рамках цього Турніру мають міжпредметний зміст, потребують глибоких знань не тільки біології, а й фізики, хімії, конструкторських та проектних умінь, здатності до творчої презентації. Працювати з школярами у зазначеному напрямку зможе лише підготовлений педагог. Відповідно вивчення досвіду роботи педагогів у зазначених напрямках значно вплинуло б на змістовий компонент розробленої дисертанткою моделі підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи.

2. Матеріал стосовно ретроспективного та теоретичного аналізу особливостей підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи, поданий у п. 2.1. дисертації більш доречно розмістити у розділі 1 «Теоретичні основи еколого-натуралістичної роботи», а у розділ 2 включити лише загальні висновки, узагальнення, зроблені автором на основі проведеного дослідження.

3. Відмічаючи, що дисертанткою при розробці моделі підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи використано такі наукові підходи, як системний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, середовищний, синергетичний, які взаємодоповнюють один одного, вважаємо доречним здійснювати підготовку сучасного педагога з врахуванням компетентісного підходу. Оскільки у Проекті нового базового Закону України «Про освіту» у Статті 1 вказується, що «нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на рекомендаціях Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», тобто компетентнісний підхід залишається провідним при розробці державних стандартів. Відтак,

вважаємо за доцільне використати компетентнісний підхід і при розробці моделі підготовки майбутнього вчителя біології.

4. Доцільно було б у змісті дисертації більш детально представити навчально-методичне наповнення процесу підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи, охарактеризувати особливості змісту, надати певні методичні рекомендації стосовно його використання.

5. Варто звернути увагу дослідниці на можливості та переваги сучасних засобів дистанційної освіти та висловити побажання щодо перспектив розробки дистанційних курсів для студентів на основі розробленого автором навчально-методичного комплексу з підготовки майбутніх вчителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи. Такі курси могли бути досить зручними для використання не лише студентами, а й практикуючими педагогами, які займаються самоосвітою. На наш погляд, дисертанткою не використана така перспективна форма професійного зростання, як мережеві спільноти вчителів, через які варто було б долучити вчителів до розробки власних методичних матеріалів.

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження.

9. Повнота викладання результатів в опублікованих працях

Основні положення дисертації О. А. Сорочинської достатньо висвітлені у 19 публікаціях, серед яких 8 у провідних наукових фахових виданнях України, 2 у зарубіжному виданні, 2 науково-методичні посібники. Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно викладено в означених друкованих працях.

10. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації О. А. Сорочинської.

11. Загальний висновок

Зазначені недоліки, які зустрічаються у роботі, не принципові і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дисертація написана на належному науково-теоретичному рівні, має чітку, продуману структуру. Зміст

автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації і відображає її структуру.

Основні результати дисертаційного дослідження у повному обсязі викладено в достатній кількості наукових публікацій Сорочинської О.А. Теоретичні і практичні положення дисертації доповідалися й отримали схвалення на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових конференціях.

Дисертаційне дослідження Оксани Андріївни Сорочинської є завершеною науковою працею, у якій отримані науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу актуальну проблему підготовки майбутніх учителів біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи, забезпечують новизну, теоретичну та практичну значущість даного дослідження.

Дисертація " Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи" за актуальністю, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, за обсягом, оформленням, достовірністю і новизною відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13, 14 Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. «Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» щодо кандидатських дисертацій та іншим інструктивним вимогам МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її автор – Оксана Андріївна Сорочинська – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
вчитель біології, екології, хімії,
керівник екологічного гуртка
ЗОШ I – III ступенів №19 м. Житомира,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист

О.В.Ващук